

საქართველოს საპატრიარქოს წმ. ანდრია პირველწოდებულის სახელობის

ქართული ენციკლოპედია

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა და სამართლის ფაკულტეტი

სადოქტორო საგანმანათლებლო პროგრამა
„ქართველური ენათმეცნიერება“

ხელნაწერის უფლებით

ნინო მარკოზია

**ენობრივი სიტუაცია XX საუკუნის 80-იანი
წლების საქართველოში
(ამავე პერიოდის პრესის მასალების
მიხედვით)**

ფილოლოგიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის
მოსაპოვებლად წარდგენილი

სადისერტაციო მაცნე

თბილისი
2015

სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა და სამართლის ფაკულტეტის ქართველოლოგიის ცენტრში.

სამეცნიერო ხელმძღვანელი: **მანანა ტაბიძე**,
ფილოლოგიის მეცნიერებათა
დოქტორი, პროფესორი

ოფიციალური ოპონენტები: 1. **მერაბ ბერიძე**,
ფილოლოგიის დოქტორი,
პროფესორი
2. **მერაბ ნაჭყებია**,
ფილოლოგიის დოქტორი,
პროფესორი

დისერტაციის დაცვა შედგება 2015 წლის 30 ნოემბერს 16⁰⁰ საათზე საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა და სამართლის ფაკულტეტის სადისერტაციო საბჭოს ფილოლოგიის სექციის სხდომაზე.

მისამართი: 0162, თბილისი, ილია ჭავჭავაძის გამზირი №53ა, IV სართული, წმ. ილია მართლის აუდიტორია.

დისერტაციის გაცნობა შეიძლება საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის სამეცნიერო ბიბლიოთეკაში.

სადისერტაციო მაცნე დაიგზავნა 2015 წლის _____

სადისერტაციო საბჭოს მდივანი,
ფილოლოგიის დოქტორი **ნინო მამარდაშვილი**

ნაშრომის ზოგადი დახასიათება

თემის აქტუალობა. სოციოლინგვისტიკა

ენათმეცნიერების შედარებით ახალი დარგია. საქართველოში ამ კუთხით ფუნდამენტური კვლევები გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან დაიწყო. საბჭოთა კავშირში ამ მიმართულებით მუშაობა მაინცადამაინც წახალისებული არ ყოფილა, რამდენადაც ენობრივი სიტუაციის კვლევა თავისთავში მოიცავს მრავალ პოლიტიკურსა და სოციალურ პრობლემას, რომელთა კრიტიკული შეფასება სასურველი არ იყო საკავშირო რეჟიმისათვის. ამიტომაცაა, რომ ამ სფეროში შექმნილი შედარებით მცირერიცხოვანი ნაშრომების უმრავლესობა თავიდან გადახედვასა და ახლებურად შეფასებას საჭიროებს. XX ს.-ის 80-იანი წლების ენობრივი სიტუაცია დეტალურად დღემდე არც არის შესწავლილი.

წინამდებარე ნაშრომში დასმული საკითხები მნიშვნელოვანია როგორც საკუთრივ საქართველოში სოციოლინგვისტიკის დარგის განვითარებისათვის, ისე კონკრეტული პერიოდის ენობრივი სიტუაციის სწორად შეფასებისათვის, რადგან ამ პერიოდმა დიდი კვალი დააჩნია საქართველოში შემდგომ განვითარებულ პოლიტიკურ-კულტურულ პროცესებს; ნაშრომში დასმული, და შეძლებისდაგვარად გამოკვლეული, საკითხები არცთუ ისე შორეული წარსულის უკვე მიმქრალი მეხსიერების აღდგენაშიც დაგვეხმარება, ოდესღაც უმწვავესი დაპირისპირებების შორიდან, ახალი თვალით (და შედარებით ობიექტურით) დანახვის შესაძლებლობასაც მოგვცემს და სამომავლო პრობლემების პროგნოზირება-დაგვემარებასაც შეგვამლებინებს.

კვლევის მიზანი და ამოცანები. კვლევის მიზანია XX საუკუნის 80-იან წლებში არსებული ენობრივი სიტუაციის შესწავლა, საბჭოთა ხელისუფლების ენობრივი პოლიტიკის თავისებურებების გამოვლენა.

საბჭოთა კავშირში განსაკუთრებული მნიშვნელობისა იყო ენობრივი პრობლემატიკა. იმდროინდელი ენობრივი პოლიტიკის შედეგები დღესაც მრავალი პრობლემის წინაშე აყენებს პოსტსაბჭოთა სახელმწიფოებს. უმრავლეს მათგანში ვითარება

ენობრივი სიტუაციის თვალსაზრისით კვლავ რთულია, შესაბამისად, წარსულის გაანალიზება, იმ დროს დაშვებული შეცდომების გამოვლენა და მათი გამოსწორება ძალზე მნიშვნელოვანია ახლად დამოუკიდებლობამიღებულ პოსტსაბჭოთა ქვეყნებისათვის, მათ შორის საქართველოსთვის.

80-იანი წლების პერიოდიკაში მოძიებული მასალა კლასიფიცირებულია საკვლევი თემატიკის მიხედვით. საკვლევი მასალა დახარისხებულია სოციოლინგვისტური თვალსაზრისით, კერძოდ, მოიცავს სახელმწიფო ენის სტატუსის ირგვლივ გამართულ დისკუსიას, სახელმწიფო ენის ფუნქციონირებისა და ნორმირების საკითხებს, ორენოვნების პრობლემას, ეთნიკურ უმცირესობათა ენობრივი კომპეტენციის საკითხს, ავტონომიურ ერთეულებში ენობრივი სიტუაციის თავისებურებას, პოლიტიკური სიტუაციისა და ტოპონიმთა ცვლის ურთიერთგანპირობებულობას და სხვ.

კვლევის ობიექტია პერიოდულ მასალაში გამოქვეყნებული პუბლიცისტური წერილები, ცალკეული სტატიები, რომლებიც ენობრივ საკითხებს მოიცავს. მათი გაანალიზება საშუალებას იძლევა გავიაზროთ XX ს.-ის 80-იანი წლების საზოგადოების განწყობა და დამოკიდებულება ენობრივი პრობლემატიკის მიმართ. საკვლევი მასალა მოძიებულია პრესაში: „კომუნისტი“, „ახალგაზრდა კომუნისტი“, „ლიტერატურული საქართველო“, „თბილისი“, „სახალხო განათლება“, „ქართული ფილმი“, „სოფლის ცხოვრება“, „საქართველო“, „შუქურა“, „ახალი მარნეული“, „საბჭოთა აფხაზეთი“, „საბჭოთა ოსეთი“, „Советская Абхазия“, „Советская Осетия“, „Вечерний Тбилиси“ და სხვ.

ნაშრომის მეცნიერული სიახლე და ძირითადი შედეგები. სადისერტაციო ნაშრომში გაანალიზებულია ენობრივი სიტუაცია საბჭოეთის რღვევის პერიოდის საქართველოში, კერძოდ XX საუკუნის 80-იან წლებში. საქართველოს ეს მნიშვნელოვანი მონაკვეთი ჯერაც არ ყოფილა საგანგებოდ და სრულყოფილად შესწავლილი სოციოლინგვისტური კუთხით. ამ მიზნით საკვლევად შევარჩიეთ იმ დროისთვის არსებული ბეჭდვითი მედია. საკითხებმა,

რომლებიც გასული საუკუნის 70-80-იან წლებში დაისვა ქართულ პერიოდულ გამოცემებსა და, ზოგადად, მედიასაშუალებებში, შეიძლება ითქვას, რომ პრაგმატული ლინგვისტიკის თითქმის ყველა ასპექტი მოიცვა; სახელმწიფო ენის სტატუსის საკითხი, სახელმწიფო ენის ფუნქციონირებასთან დაკავშირებული სხვადასხვა პრობლემა (მაგალითად, სახელმწიფო ენის ნორმირება, ტერმინოლოგია, ლექსიკონთა დამუშავება, თარგმნის საკითხი და სხვ.), ტოპონიმთა ცვლის თავისებურებანი, ორენოვნების პრობლემა, ეთნიკურ უმცირესობათა ენობრივი კომპეტენციის საკითხი და მრავალი სხვა, რომლებიც საბჭოთა ენობრივი პოლიტიკის შედეგად დაგროვდა. საბჭოთა კავშირის საბოლოო მიზანი ახალი ერთობის - საბჭოთა ხალხის - ჩამოყალიბება იყო, რომელსაც ერთი საერთო ოფიციალური ენა უნდა ჰქონოდა. ეს ერთადერთი ენა რუსული უნდა ყოფილიყო. საერთო ერთენოვნებისთვის კი საფუძველი ეროვნულ-რუსულ ორენოვნებას უნდა შეემზადებინა. დასახული მიზნის მისაღწევად საბჭოთა ხელისუფლება მიმართავდა როგორც იძულების ხერხებს, ისე კულტურულ-ინტელექტუალურ საშუალებებს, რაც დღეს „რბილი ძალის“ პოლიტიკის სახელით არის ცნობილი. 80-იანი წლების ბოლოს უკვე იყო ნიშნები ეროვნული ენების საოჯახო ენებად ქცევის, „მცირე ერების“ (როგორც მათ საბჭოთა კავშირში უწოდებდნენ), და, შესაბამისად, მათი ენების, შემცირებისა თუ „გაქრობისა“. საბჭოთა რესპუბლიკების შიგნით ეთნიკურ უმცირესობათა ავტოქტონ მოსახლეობასთან საურთიერთო ენა 80-იანი წლებისთვის უკვე მხოლოდ რუსული იყო. ამგვარი პოლიტიკის მძიმე შედეგებს დღესაც აწყდებიან პოსტსაბჭოთა სივრცეში. ჯერაც არსებობს პრობლემები სახელმწიფო ენის სრულფასოვანი ფუნქციონირების თვალსაზრისით, განსაკუთრებით ეთნიკურ უმცირესობებში. ამ უკანასკნელთა ენობრივი იზოლირებულობა სერიოზულ პრობლემებს უქმნის სამოქალაქო ინტეგრაციას არაერთ პოსტსაბჭოთა სახელმწიფოში და მათ შორის ჩვენთან. ამიტომ ამ პერიოდის შესწავლა და მისი ახლებურად გადახედვა უაღრესად მნიშვნელოვანია წარსულის

სწორად შეფასებისა და სამომავლოდ სწორი ენობრივი პოლიტიკის შემუშავებისათვის.

ამასთან, ამ პრობლემატიკაზე მსჯელობის მოწადინე აღმოჩნდა საზოგადოების ნებისმიერი სოციალური ფენისა და ეთნიკური წარმომავლობის მოქალაქე, მათ შორის სპეციალისტებიც; ასე რომ, თამამად შეიძლება განვაცხადოთ, რომ ჩატარდა „დიდი დისკუსია“ ქართულის, როგორც სახელმწიფო ენის, განათლებისა და სახელმწიფო ენის მიმართების, სახელმწიფო ენის ფუნქციონირებისა და ნორმირების, ორენოვნებისა და მრავალენოვნების, საქართველოს სხვადასხვა რეგიონის (აფხაზეთი, სამაჩაბლო, სამცხე-ჯავახეთი...) ენობრივი სიტუაციის თავისებურებებსა და სხვა პრობლემურ საკითხებთან დაკავშირებით. დღეს ენათმეცნიერებას არ შეიძლება არ აინტერესებდეს ამ სპეციფიკური „პლემბისციტის“ თემა. ენობრივი სიტუაციის შესწავლისას მნიშვნელოვანია როგორია საზოგადოების წევრების განწყობა, მათი დამოკიდებულება მათ საცხოვრისში გავრცელებული ამა თუ იმ ენობრივი ერთეულის მიმართ. ასევე საინტერესოა, რამდენად გაამართლა დრომ მოქალაქეთა მაშინდელი „მოლოდინები“. განსაკუთრებით საინტერესო იყო ჩვენთვის ლინგვისტთა მოსაზრებები, რამდენადაც აკუმულირებულად სპეციალისტთა პროფესიული ხედვა ენობრივი პოლიტიკისა და ენობრივი სიტუაციის საკითხებზე სწორედ ამ პერიოდის საჯარო განცხადებებსა და კომენტარებში გამოჩნდა.

კვლევამ აჩვენა, რომ XX საუკუნის მწვავე ლინგვისტურ პრობლემათა ნაწილი დღესაც, თანამედროვე საქართველოშიც, გადაუჭრელია: ენის კანონის საკითხი, უცხო ენის ადრეული ასაკიდანვე სწავლების საკითხი, დისკუსია გრძელდება ქართველურ ენა-კილოთა კვალიფიკაციის საკითხის ირგვლივ და ა. შ. დღესაც გრძელდება მუშაობა ეთნიკურ უმცირესობათა ინტეგრაციისათვის ქართულენოვან სივრცეში, საბჭოთა პერიოდიდან ნამემკვიდრევი ტოპონიმების მოწესრიგება კვლავ

მიმდინარეობს, სახელმწიფო ენის ფუნქციონირების მხრივ ზოგიერთ შემთხვევაში ვითარება გაუარესდა კიდეც (ენობრივი სიტუაცია კონფლიქტურ ზონებში (აფხაზეთი, ცხინვალის რეგიონი), სახელმწიფო ენის ფუნქციონირება მისი გამოყენების ამა თუ იმ სფეროში.

კვლევის მეთოდика. სადისერტაციო ნაშრომში გამოყენებულია კვლევის სტატისტიკური, აღწერითი მეთოდები, წერილობითი წყაროების ანალიზი, ზოგ შემთხვევაში კი ტიპოლოგიური კვლევის მეთოდებიც.

ნაშრომის თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა. სადისერტაციო ნაშრომში წარმოდგენილი მასალა და მისი ანალიზი მნიშვნელოვანია როგორც თეორიული, ისე პრაქტიკული თვალსაზრისით. მონაცემები შეიძლება გამოყენებულ იქნეს სარეკომენდაციოდ ენობრივი პოლიტიკის შემუშავებისას, დახმარებას გაუწევს სადისერტაციო ნაშრომში გაანალიზებული საკითხებით დაინტერესებულ სპეციალისტებს, გამოადგება სოციოლინგვისტიკის საუნിവერსიტეტო კურსსაც, როგორც საილუსტრაციო მასალა და სოციოლინგვისტური კვლევების პერსპექტიულობის დადასტურება.

ნაშრომის სტრუქტურა და მოცულობა. სადისერტაციო ნაშრომი მოიცავს კომპიუტერზე ნაბეჭდ 476 გვერდს. ნაშრომის ძირითადი ნაწილი 196 გვერდია. იგი შედგება შესავლის, 7 თავისა და ძირითადი დასკვნებისაგან. ნაშრომს ერთვის გამოყენებული ლიტერატურისა და წყაროების ნუსხა (91 ერთეული სამეცნიერო ლიტერატურა და 266 წყაროს ჩამონათვალი), ასევე ახლავს დანართი, რომელიც მოიცავს 217 გვერდს.

ნაშრომის მოკლე შინაარსი

ნაშრომის შესავალში მოცემულია საკვლევი თემის ზოგადი დახასიათება, დასაბუთებულია თემის აქტუალობა, მეცნიერული სიახლე, ნაშრომის თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა, განსაზღვრულია მიზანი და ამოცანები.

I თავი

სახელმწიფო ენის სტატუსის საკითხი საქართველოში და საბჭოთა კავშირის ენობრივი კანონმდებლობა

XX ს.-ის 80-იანი წლები საბჭოთა კავშირის დაშლისწინა პერიოდია და იგი ძირეული პოლიტიკური ცვლილებებით ხასიათდება. ფართოდ იშლება ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა კავშირში შემავალ რესპუბლიკებში. თანდათან იღვიძებს ეთნიკური თვითშეგნება, ძლიერდება ანტისაბჭოური მიმართულება. ამ დროს თავს იჩენს საზოგადოების მანამდე არნახული აქტიურობა, სპეციალისტების გვერდით (და ზოგჯერ მათზე მეტადაც) საზოგადოებრივ და ეროვნულ-ენობრივ საკითხებზე მსჯელობს მთელი საზოგადოება, ხალხი. საკმაოდ მწვავე დისკუსიები იმართება სხვადასხვა მნიშვნელოვანი ლინგვისტური პრობლემის ირგვლივ, მათ შორის განსაკუთრებული ყურადღების საგანია ენის კონსტიტუციური სტატუსი და როცა მას საბჭოთა ხელისუფლების პირობებში

საფრთხე ემუქრება, საზოგადოება ღიად აჩვენებს თავის უკომპრომისო რეაქციას და აღწევს კიდევ მიზანს: ინარჩუნებს ენის სახელმწიფოებრივ სტატუსს, როგორც ეროვნული იდენტობის უპირველეს გამოხატულებას (1978 წ. - ბრძოლა ენების სახელმწიფო სტატუსის შესანარჩუნებლად საბჭოთა კავშირში). ნაშრომის პირველ თავში განხილულია საბჭოთა კავშირის კონსტიტუციური კანონმდებლობა ენათა სამართლებრივი მდგომარეობის კუთხით, წარმოჩენილია ენების ფაქტობრივი და იურიდიული სტატუსები საბჭოთა კავშირში, ენის კანონის თაობაზე გამართული დისკუსიის ასპექტები. კვლევა ამ კუთხით ცხადყოფს, რომ საბჭოთა კავშირში კანონმდებლობა და რეალური ვითარება ხშირ შემთხვევაში მნიშვნელოვნად დაცილებული იყო ერთმანეთს, საკანონმდებლო სტატუსი ხშირად გარკვეული პოლიტიკური მიზნით გამოიყენებოდა (მაგალითისთვის: აფხაზეთის ასსრ-ში სამი სახელმწიფო ენის არსებობა). იმ პერიოდში დაწყებული დისკუსია ზოგიერთი საკითხის ირგვლივ დღესაც გრძელდება.

II თავი

ქართველურ ენა-კილოთა კვალიფიკაციის საკითხები 80-იანი წლების პრესის მიხედვით

ქართველური ენა-კილოების დიფერენციაციის საკითხი ერთ-ერთ ყველაზე მწვავე პრობლემად იქცა ბოლო ათწლეულის განმავლობაში. ქართულ საენათმეცნიერო სივრცეში დავა, უპირველეს ყოვლისა, მეგრულ-სვანურ ენობრივ ერთეულთა სტატუსის განსაზღვრას ეხება: მათ ან **ენებად** მიიჩნევენ და ამგვარად ქართულ ენას უთანაბრებენ, ან **დიალექტის** სტატუსს ანიჭებენ და ქართული ენის სხვა კილოებს შორის ათავსებენ. კამათობენ იმის თაობაზეც, პრობლემა მხოლოდ წმინდა მეცნიერული კუთხით უნდა განიხილებოდეს, თუ პოლიტიკური და ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ინტერესებიც არის გასათვალისწინებელი. თუ საკითხის ისტორიას გადავხედავთ, ცხადი გახდება, რომ ის ყოველთვის მხოლოდ და მხოლოდ პოლიტიკური ნიშნით აღიძროდა. 80-იან წლებშიც ამ სპეციფიკურ საკითხზე დისკუსია კიდევ ერთხელ გახდა საჭირო. მნიშვნელოვანია, რომ სპეციალისტები და მათთან ერთად საზოგადოების წარმომადგენლები პრესაში ხაზგასმით აცხადებენ, რომ მეგრელისა და სვანის, ისევე როგორც ყველა სხვა ქართველის, **მშობლიური ენა ქართულია**, მეგრელიცა და სვანიც საერთო ქართული სალიტერატურო ენით ემსახურებოდა ერთიან ქართულ კულტურას, მწერლობას, ხელოვნებას, ქართველთა დაყოფას ქართველ-მეგრელ-სვან-აჭარელ ხალხებად კი რუსეთის იმპერიული, ერთა დაშლა-დანაწევრების, პოლიტიკის გაგრძელებად მიიჩნევდნენ.

III თავი

ორენოვნების საკითხი 80-იანი წლების საქართველოში

საბჭოთა კავშირის არსებობის მანძილზე, მეტადრე, საბჭოური სამოცდაათი წლის მეორე ნახევარში, განსაკუთრებული სიმწვავეით იჩინა თავი ორენოვნების პრობლემამ. 80-იანი წლების ქართული მედია სისტემატურად აშუქებს ორენოვნებასთან დაკავშირებულ პრობლემატიკას.

ე. წ. „საბჭოური ორენოვნება“ ენობრივ წყვილში ერთ ენად აუცილებლად რუსულს გულისხმობდა. რუსული საბჭოთა ენობრივი პოლიტიკის საბოლოო მიზანსაც წარმოადგენდა, ამიტომ ორენოვნებას, როგორც რუსული მონოლინგვური საზოგადოების ჩამოყალიბების წინაპირობას, იდეოლოგიური დასაბუთებაც ეძებებოდა. „ერთა და ენათა შერწყმის“ თეორია, რასაც ემსახურებოდა „ინტერნაციონალიზმის“ იდეაც, მიზნად ისახავდა ერთიანი საბჭოთა ხალხის ჩამოყალიბებას, რომელიც ერთ საერთო ენაზე ამეტყველდებოდა. ამის მისაღწევად საბჭოთა ხელისუფლება საჭიროდ მიიჩნევდა: ა) პირველ ეტაპზე მოკავშირე ქვეყნებში ორენოვნების, კერძოდ კი ნაციონალურ-რუსული (ან ეროვნულ-რუსული) ორენოვნების დანერგვას (რაც გულისხმობდა მეორე ენის არა უბრალო ცოდნას, არამედ „შენიღბულად დედაენისადმი სხვა ენის დაპირისპირებას“, იგივე „ორი მშობლიური ენის“ არსებობას); ბ) შემდგომი ეტაპი კი რუსული ენით ნაციონალური ენის მთლიანად ჩანაცვლება, ანუ სრული ერთენოვნების დამკვიდრება, იქნებოდა. ერთენოვნება გულისხმობდა ოფიციალურ ენად მხოლოდ რუსულის გამოყენებას. ეროვნულ ენას საოჯახო ფუნქციადა რჩებოდა, რისი მაგალითებიც საბჭოთა კავშირში უკვე იყო 80-იანი წლებისთვის.

ორენოვნების გასავერცელებლად ხელისუფლება არაერთ ღონისძიებას მიმართავდა: წახალისებული იყო ორენოვნების პროპაგანდა, წარმოჩენილი იყო მისი მხოლოდ დადებითი მხარე როგორც უმაღლესი ხელისუფლების მხრიდან, ისე დაბალ

ინსტანციებშიც. რუსული, ფაქტობრივად, ასრულებდა ოფიციალური ენის ფუნქციას მოკავშირე რესპუბლიკებში, ჩნდებოდა საბჭოური კლიშეები: „დიადი რუსული ენა“, „ხალხთა ძმობისა და მეგობრობის ენა“, „მეორე მშობლიური ენა“, „მეორე დედაენა“. ხელოვნურად იქმნებოდა გარემო რუსული ენის გამოსაყენებლად, რუსული ენის (როგორც მეცნიერების, მაღალი კულტურის, განათლების... ენის) პრესტიჟს აღიარებდნენ მთელ საბჭოთა რესპუბლიკაში, განსაკუთრებული მზრუნველობის საგანი იყო რუსული ენის სწავლება ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულებებში, უმაღლეს სასწავლებლებში კი არაერთ რესპუბლიკაში საგანთა უმრავლესობა რუსულ ენაზე იკითხებოდა ან სწავლება მთლიანად რუსულად მიმდინარეობდა.

რუსული იყო ურთიერთობის ენა როგორც მოკავშირე რესპუბლიკებს შორის, ისე რესპუბლიკების შიგნით სხვადასხვა ეროვნებას შორის და „ერთაშორისი ენის“ ფუნქციით სარგებლობდა.

მოკავშირე რესპუბლიკებში აცნობიერებდნენ იმ საფრთხეს, რომელიც ნაციონალურ-რუსულ ორენოვნებას შეიძლებოდა მოჰყოლოდა. ეროვნულ ენებს და მათთან ერთად კავშირში შემავალ ეროვნებებს რეალური საშიშროება ემუქრებოდათ. ამიტომ 80-იანი წლების დასაწყისიდან ცდილობდნენ პროცესის შეჩერებას, მოჰყავდათ კონტრარგუმენტები ორენოვნების მომხრეთა წინააღმდეგ ორენოვნების უარყოფითი შედეგების წინ წამოწევით, ყურადღებას ამახვილებდნენ მშობლიური ენის როლზე ადამიანის პიროვნებად ჩამოყალიბებაში, ცდილობდნენ ყოველივეს დასაბუთებას მეცნიერულად, არამარტო ადგილობრივი, არამედ საზღვარგარეთის კვლევების საფუძველზე, ააშკარავებდნენ შერეული რუსულ-ეროვნული მეტყველების, „ნახევარენოვნების“, „უენოვნობის“ მძიმე შედეგებს, მოიხმობდნენ სტატისტიკურ მონაცემებს, რათა რეალური სურათის ჩვენებით წარმოეჩინათ ეროვნულ ენათა სავალალო ვითარება.

IV თავი

სახელმწიფო ენის ფუნქციონირება განათლების სფეროში

სახელმწიფო ენის ფუნქციონირების თვალსაზრისით განსაკუთრებით რთული იყო ვითარება განათლების სფეროში. საგაზეთო სტატიების შესწავლამ ამ თვალსაზრისით გამოავლინა შემდეგი თავისებურებები: ა) საბჭოთა კავშირში კონსტიტუციურად აღიარებული იყო მშობლიურ ენაზე განათლების მიღება. ამ მოთხოვნის დაკმაყოფილების მიზნით მოკავშირე რესპუბლიკებში იხსნებოდა სკოლები უმცირესობათა ენებზე სწავლებით (მაგალითად, საქართველოში, როგორც უმაღლესი ხელისუფლების წარმომადგენლები აღნიშნავდნენ, საშუალო განათლებას იღებდნენ 8 ენაზე); ბ) მიუხედავად იმისა, რომ მშობლიურ ენაზე სწავლება მაქსიმალურად უზრუნველყოფილი იყო, განათლების ენად საბჭოთა მოსახლეობა ხშირად რუსულს ირჩევდა, ვინაიდან რუსული სახელმწიფო ენის ფუნქციებს ასრულებდა მთელ საბჭოთა კავშირში და მისი ცოდნის გარეშე შეუძლებელი იყო პროფესიული წინსვლა, განვითარება; გ) გათვალისწინებული არ იყო ქართულის, როგორც სახელმწიფო ენის, განსაკუთრებული მნიშვნელობა არაქართულ სკოლებში; დ) საგნები არაერთ საშუალო თუ უმაღლეს სასწავლებელში რუსულად ისწავლებოდა; ე) რუსული ენა სამეცნიერო სფეროშიც უპირატეს ადგილს იკავებდა. 70-იანი წლების შუა ხანებში, სსრკ BAK-ის დებულებით, დისერტაციები მხოლოდ რუსულ ენაზე უნდა შესრულებულიყო. სამეცნიერო სტატიათა დიდი უმრავლესობა რუსულენოვანი იყო (ქართულენოვანი ნაშრომები, ძირითადად, ჰუმანიტარულ დარგებში იბეჭდებოდა); ვ) უმაღლესი

განათლების სასწავლო პროგრამაც მოსკოვში უნდა დაემტკიცებინათ (მაგალითად, თბილისის უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტის ქართული ენისა და ლიტერატურის განყოფილებაც მოსკოვში დამტკიცებული სასწავლო პროგრამით მუშაობდა. 70-იანი წლებიდანვე საქართველოში „ცენტრიდან“ მიიღეს ვალდებულება უმაღლეს სასწავლებლებში რამდენიმე დისციპლინა წაეკითხათ რუსულ ენაზე. 1987 წლის ბრძანების მიხედვით კი, უმაღლესი სკოლის ყველა სახელმძღვანელო მხოლოდ რუსულ ენაზე უნდა შეედგინათ და გამოეცათ, ან სათანადო რეცენზირების შემდეგ ეროვნულ, ანუ არარუსულ ენაზე, მისი გამოცემის უფლება საკავშირო უწყებას უნდა გაეცა); ზ) სპეციალისტები, ინტელიგენცია ცდილობენ გააფრთხილონ საზოგადოება უცხო ენაზე სწავლების უარყოფითი შედეგების თაობაზე და მშობლიურ ენაზე განათლების მიღების აუცილებლობას შეახსენებენ მას; თ) თუმცა, ჩანს, საზოგადოებას უჭირს წარსული შეცდომების გაანალიზება და გათვალისწინება და ზოგ შემთხვევაში ვითარება უარესდება კიდევ - თანამედროვე პირობებში რუსულს ინგლისური ჩაენაცვლა, უცხო ენის სწავლება კვლავ პირველივე კლასიდან იწყება, უცხოენოვანი ბავი და სასწავლებელი არც დღეს არის უცხო და რაოდენობის მიხედვით აღემატება კიდევ საბჭოთა დროინდელ დაწესებულებებს.

V თავი

ტოპონიმთა ცვლის თავისებურებანი XX საუკუნის 80-იანი წლების ქართული პერიოდიკის მიხედვით

80-იანი წლების მიწურულს უკვე დაუფარავად საუბრობდნენ საბჭოთა რესპუბლიკების სუვერენიტეტისა და მისი თანმხლები უფლებების აღდგენის შესახებ. ერთ-ერთი აქტუალური თემა სხვადასხვა გეოგრაფიული პუნქტისათვის ისტორიული ტოპონიმების დაბრუნებაც იყო.

ამ დროს მედიაში ტოპონიმებთან დაკავშირებით არა მარტო ახალი პრობლემები წამოიჭრა, არამედ ამ თემას წარსულში, და უახლოეს წარსულშიც, ახლებური შეფასება მიეცა.

საბჭოთა ტოპონიმის გადახედვა კიდევ ერთხელ ცხადყოფს, რომ გეოგრაფიული სახელწოდებანი ისტორიული რეალობის ამსახველია და პოლიტიკურ ვითარებასთან ერთად ისინიც საგრძნობლად იცვლება.

გასაბჭოების შემდგომი პერიოდი მაინც ტოპონიმის ცვლის არნახული მასშტაბებით გამოირჩევა. სახელწოდებები იცვლებოდა სტიქიურად, ყოველგვარი კანონზომიერების გარეშე, ძირითადად რევოლუციონერთა გვარ-სახელებითა და ე. წ. „მიძღვნიტი ტოპონიმებით“ (როგორცაა: შრომა, ოქტომბერი და სხვ.), მაგ.: **ოქონა** (ისტ. ტყისუბანი) → **ზნაური** (რევოლუციონერ ზნაურ აიდაროვის პატივსაცემად), **გიორგიწმინდა** → **ისაკყაუ** (ისაკ ხარებოვის სახელის მიხედვით), **ხონი** → **წულუკიძე**, **შულავერი** → **შაუმიანი** და ა. შ.

რამდენადაც ცნობილია, საბჭოური დიქტატი განსაკუთრებით რელიგიას, მეტადრე, ქრისტიანობას შეეხო. ებრძოდნენ ქრისტიანობასთან დაკავშირებულ ტოპონიმებს (ამ გზით ეროვნულ მეხსიერებასაც შლიდნენ და რწმენასაც ანადგურებდნენ). ასე გახდა **ქრისტესი** → **ანკარა**, **მრავალძალი** → **მთისკალთა**, **გიორგიწმინდა** → **განთიადი**, **უფალკარი** → **შრომისკარი** და სხვ.

თავადაზნაურობას არა მარტო გასახლებითა და სხვადასხვა რეპრესიული ღონისძიებით დევნიდნენ, არამედ მათ სახსენებელსაც შლიდნენ. ცვლიდნენ არისტოკრატთა გვარ-სახელებთან დაკავშირებულ ადგილთა სახელებს: **ვაჩნაძიანი → შრომა, საგურამო → არაგვიანი...**

მაშინდელი სამხრეთ ოსეთის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის მხარეთმცოდნეობის ინსტიტუტის მიერ გამოცემულ ბროშურაში „სამხრეთ ოსეთის დასახლებული პუნქტების, მდინარეების და მთების ახალი სახელწოდებები“ პირდაპირ მიუთითებდნენ, რომ გეოგრაფიულ სახელწოდებებში ბევრი შერქმეული იყო ფეოდალების ან რელიგიური ადათ-წესების პატივსაცემად და აღსანიშნავად და ყველა ეს სახელწოდება უნდა შეცვლილიყო ან შესწორებულიყო.

ტოპონიმებს ცვლიდნენ საქართველოს ფარგლებს გარეთა ქართულ ტერიტორიებზეც (მაგ., საინგილო, თურქეთის საქართველო) და ჩვენი ქვეყნის იმ ადგილებშიც, სადაც ჭარბად სახლობდნენ ეთნიკური უმცირესობები (აფხაზეთი, ე. წ. სამხრეთ ოსეთი, სამცხე-ჯავახეთი, ქვემო ქართლი). ერთი მხრივ, არსებული ქართული სახელწოდებების ცვლა აქ სპონტანური იყო, მოსულთა ენობრივი კანონზომიერების მიხედვით, მაგრამ ხშირ შემთხვევაში ტოპონიმები მიზანმიმართულად იცვლებოდა. მოსული მოსახლეობა, რომელიც პრეტენზიას აცხადებდა დასახლებულ ტერიტორიაზე, ცდილობდა ამ გზით საკუთარი ავტოქთონობა დაემტკიცებინა. ასე ითარგმნა, მთლიანად გადაკეთდა ან დამახინჯდა ბევრი ქართული ტოპონიმი. ხშირ შემთხვევაში ეს შერყვნილი ფორმები ოფიციალურადაც დამკვიდრდა. ერთი საყურადღებო მაგალითი: ქართულ თანხმომავანფუძიან ტოპონიმებს არაერთგან ჩამოაშორეს სახელობითი ბრუნვის ნიშანი, დასახლებული პუნქტების მაჩვენებელ დაფებზე გაკეთებული იყო ქართული წარწერები: წონ, ხალივდონ, ზამთარეთ, ცხინვალ (ოსურად).

ამას გარდა, მთელი საბჭოთა კავშირის მასშტაბით ვრცელდებოდა „ეპოქის შესაფერისი“, „იდეურობით დატვირთული“ თუ „შრომის ჰეროიკით გაჟღენთილი“ ერთგვაროვანი სახელწოდებები. მაგალითად, პრესაში

აღნიშნავდნენ, რომ საბჭოთა კავშირში 80-ზე მეტ ქალაქსა და დასახლებულ პუნქტს ეწოდა კალინინის სახელი, 70-ზე მეტს - კიროვის, 30-ზე მეტს - ორჯონიკიძის და ა. შ. საქართველოში 8 სოფელს ოქტომბერი ერქვა, 6-ს - განთიადი, 6 განახლება იყო, 5 - კიროვი, 5 - წითელსოფელი, 3 - პირველი მასი, 3 - ჩაისუბანი. სხვადასხვა ინტერპრეტაციით გვხვდებოდა: ლენინგორი, ლენინისი, ლენინო, ლენინოვკა, ულიანოვკა, ქვედა ულიანოვკა, კალინინი, კალინინო... საკავშირო კულტურის ფონდის ტოპონიმიკის საბჭოს თავმჯდომარემ ვ. პ. ნეროზნაკმა თავის ერთ-ერთ ინტერვიუში სახელწოდებათა სისტემა განსაზღვრა როგორც საკულტო მოდელი.

ტოპონიმთა ამგვარი „გაერთფეროვნება“ ერთ-ერთი ხელშემწყობი საშუალება უნდა ყოფილიყო ეთნიკური ნაირგვარობის წაშლისა და საბჭოთა იდეოლოგიის მქონე ერთიანი საბჭოთა ხალხის ჩამოყალიბებისათვის.

ქართულ პრესაში მწვავედ დაისმის ტოპონიმთა „დაბრუნების“ საკითხი. ეროვნულ მოძრაობაში აქტიურად ჩართული ჯგუფები ითხოვენ ტოპონიმთა საკითხის შესწავლას მეცნიერულად და ძველი სახელწოდებების აღდგენას. პროფესიონალი სპეციალისტები უფრო წინ იხედებიან და ითხოვენ ისტორიული ტოპონიმებისთვის სამართლებრივი დაცვის მექანიზმის შემუშავებას, რითაც შესაძლებელი იქნებოდა გეოგრაფიული სახელწოდებების დაცვა პოლიტიკური წყობის შეცვლის შემთხვევაში, ითხოვენ ტოპონიმთა „წითელი წიგნის“ შექმნას.

პრესაში მწვავედ დაისმის მიკროტოპონიმთა, კერძოდ, თბილისის ქუჩების სახელწოდებების შეცვლის საკითხიც. ხშირია მოთხოვნა გადაკეთდეს როგორც თბილისის რაიონების, ისე ქუჩების „საბჭოური ტოპონიმები“. არსებული მიკროტოპონიმების ნაცვლად შემოთავაზებულია ეროვნული, ქართულ-ქართველური სახელწოდებები.

VI თავი

ეთნიკურ უმცირესობათა ენობრივი ორიენტაციის საკითხი

მეექვსე თავი სამი ქვეთავისაგან შედგება: **6.1. რუსული ენის როლი ნაციონალურ რესპუბლიკებში სამოქალაქო ინტეგრაციის დაბრკოლების საკმეში; 6.2. სამცხე-ჯავახეთი - სომეხთა ენობრივი ორიენტაცია და ენობრივი პრობლემები 80-იანი წლების პერიოდიკის მიხედვით; 6.3. აზერბაიჯანელები ქვემო ქართლში და მათი ენობრივი კომპეტენციის საკითხი 80-იანი წლების პრესის მიხედვით** და მოიცავს ენობრივი სიტუაციის აღწერას ეთნიკური უმცირესობებით კომპაქტურად დასახლებულ რეგიონებში: სამცხე-ჯავახეთსა და ქვემო ქართლში და მსჯელობას რუსული ენის შემაფერხებელი როლის შესახებ სამოქალაქო ინტეგრაციაში.

1989 წლის აღწერით, საქართველოში, დღევანდელთან შედარებით, ეთნიკური უმცირესობის პროცენტული მაჩვენებელი გაცილებით მაღალი იყო: 70.1% ქართველი ცხოვრობდა, 29.9% კი - ეთნიკური უმცირესობის წარმომადგენელი. საქართველოში სახლობდნენ ეთნიკურ უმცირესობათა შემდეგი ჯგუფები: აზერბაიჯანელები, სომხები, აფხაზები, ოსები, რუსები, ბერძნები, ებრაელები, ქურთები, ასირიელები, უკრაინელები, ბელორუსები, თათრები. ებრაელთაგან ცალკე ჯგუფად გამოყოფილი იყვნენ ქართველი ებრაელები, რომელთა უმრავლესობა მშობლიურ ენად მიიჩნევდა ქართულს. მათგან 80-იან წლებში კომპაქტურად დასახლებული უმცირესობანი იყვნენ: სომხები - 8.1%, აზერბაიჯანელები - 5.7%, ოსები - 3.0%, აფხაზები - 1.8%. მაღალი პროცენტული მაჩვენებლით იყვნენ წარმოდგენილი რუსებიც (6.3%), რომლებიც ძირითადად დისპერსიულად იყვნენ განსახლებული, რამდენიმე გამონაკლისის გარდა (მაგ., ჯავახეთში კომპაქტურად დასახლებული დუხობორები, ზუგდიდსა და ჯვარში ჩასახლებული მუშახელი და სხვ.).

ყველა ეს უმცირესობა საქართველოში ძირითადად მიგრაციის საფუძველზე გაჩნდა. მკვიდრი ეთნიკური უმცირესობანი საქართველოში არ სახლობენ.

ეთნიკური უმცირესობანი კომპაქტურად საქართველოს იმ რეგიონებში ცხოვრობენ, რომლებიც მათი წარმოშობის ქვეყნებს ესაზღვრება: სომხეთის მოსაზღვრე მხარეა სომხური მოსახლეობით დასახლებული სამცხე-ჯავახეთი, ქვემო ქართლი აზერბაიჯანს ესაზღვრება (ქვემო ქართლში მცხოვრები მაჰმადიანი მოსახლეობა სხვადასხვა წარმოშობისაა, თუმცა თავს აზერბაიჯანელებს მიაკუთვნებენ და აზერბაიჯანის ხელისუფლებაც მათ საკუთარ ნაწილად აღიქვამს), ოსებით დასახლებული შიდა ქართლი რუსეთის ფედერაციაში შემავალი ჩრდილოეთ ოსეთის რესპუბლიკის მოსაზღვრეა, ხოლო აფხაზებს თავიანთი სახელმწიფო არ აქვთ.

ეთნიკურ უმცირესობათა ინტეგრირება თანამედროვე სამოქალაქო სივრცეში ერთ-ერთი ჯერ კიდევ გადაუჭრელი პრობლემაა საქართველოსთვის. თვალნათლივ ჩანს მათი გაუცხოება მკვიდრი მოსახლეობისაგან, რასაც, უპირველეს ყოვლისა, სახელმწიფო ენის არცოდნა განაპირობებს.

საბჭოთა კავშირში ეთნიკური უმცირესობანი ძირითადად ბილინგვალეები იყვნენ. მეორე ენა მათთვის რუსული იყო, რომელსაც ხშირად მშობლიურ ენადაც აღიქვამდნენ. ეროვნებათაშორის საურთიერთოდ იყენებდნენ რუსულს და არა მკვიდრი ერის ენას.

საბჭოთა ხელისუფლება სრულიად არ უწყობდა ხელს (პირიქით, აბრკოლებდა კიდევ) ეთნიკურ უმცირესობათა ინტეგრირებას მკვიდრ ერებთან. ცდილობდა ცალკეულ რესპუბლიკებში შეენარჩუნებინა ეთნიკურ-ენობრივი და კულტურული სხვაობა.

საბჭოთა რესპუბლიკებში არ არსებობდა ხელშემწყობი პირობები ადგილობრივი, თუნდაც სახელმწიფო სტატუსის მქონე, ენის შესასწავლად: მაგალითად, ქართული ენა ხშირად ფაკულტატური საგანი იყო არაქართულ სკოლებში, ასწავლიდნენ

ძირითადად არაპროფესიონალები, ქართული ენის გავრეცეპილებს ეთმობოდა ძალზე მცირე დრო, რაც არ იყო საკმარისი ენის შესასწავლად. რამდენიმე რუსულ სკოლაში ქართული ენა საერთოდ ამოღებული იყო სწავლებიდან. ასეთმა მიდგომამ გამოიწვია ის, რომ არაქართულ სკოლებში მკვეთრად დაეცა ქართული ენის სწავლების დონე.

მიზანმიმართულად იქმნებოდა უმცირესობათა კომპაქტური დასახლებები (ამისთვის იყენებდნენ ადმინისტრაციულ დაყოფასაც), ამას ემატებოდა საბჭოთა ხელისუფლების საკადრო პოლიტიკა სხვადასხვა ეროვნების კადრების „როტაცია“- „გადაადგილებითა“ თუ „პერელივანიე“-„გადასხმით“ გამოხატული, ქმნიდნენ ავტონომიებს, რაც საბჭოთა ხელისუფლებისთვის საყრდენ ძალად იქცეოდა ამა თუ იმ რეგიონში კონფლიქტური სიტუაციების პროვოცირებისათვის.

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ საქართველოში ორი ეთნიკური კონფლიქტი გაღვივდა, რომელშიც ენობრივი საკითხები ერთ-ერთი გადამწყვეტი იყო. ზოგიერთი ექსპერტი ამ კონფლიქტებს „ენობრივი ომების“ კვალიფიკაციასაც აძლევს. ამიტომ სწორი ენობრივი და საგანმანათლებლო პოლიტიკა საქართველოს ხელისუფლების მიერ კონტროლირებად ტერიტორიაზე მნიშვნელოვანი გარანტია იქნება ამ კონფლიქტების მოსაგვარებლად.

საქართველოში ეთნიკურ უმცირესობათა ენობრივი ორიენტაციის საკითხი განსაკუთრებული სიმწვავეთ დაისვა ეროვნული მოძრაობის აღმავლობისას. უმცირესობათა მიმართ ღიად გამოთქვამდნენ საყვედურს ძირითადი მოსახლეობის ეროვნულ ფასეულობათა უპატივცემულობის გამო, განსაკუთრებულ უკმაყოფილებას, და გაღიზიანებასაც, იწვევდა მათი დამოკიდებულება სახელმწიფო ენის მიმართ. ეთნიკურ

უმცირესობათა დიდმა უმრავლესობამ არ იცოდა და არც ცდილობდა შეესწავლა მკვიდრი ერის ენა.

ყოველთვის, როცა კი ძლიერდებოდა დომინანტი ერის ეროვნული თვითგამორკვევის პროცესი, ამას თან ახლდა უკუპროცესი უმცირესობათა მხრიდან „ანალოგიური“ მოთხოვნებით (მაგ., ქართული ენის სახელმწიფო პროგრამის გამოქვეყნებას, რომელშიც სახელმწიფო ენის ცოდნა სავალდებულოდ ცხადდებოდა, მკვეთრად უარყოფითი რეაქცია მოჰყვა ეთნიკური უმცირესობების მხრიდან, ითხოვდნენ საკუთარი ენებისთვის სტატუსის მინიჭებას). თუმცა ამავე დროს იყო სხვაგვარი გამოხმაურებაც. ეთნიკურ უმცირესობათა ნაწილი დაინტერესებული იყო იმ რესპუბლიკის ენის შესწავლით, რომელშიც მას უხდებოდა ცხოვრება და ითხოვდა ხელშემწყობი პირობების შექმნას. ამ დროს მოსწავლეები ეთნიკურ უმცირესობათა ოჯახებიდან შეჰყავთ სკოლებში, სადაც სწავლება რესპუბლიკის ენაზე ან გადაჰყავთ, ძირითადად, რუსულენოვანი სკოლებიდან.

მთავარი მოთხოვნა, რომელსაც ეთნიკურ უმცირესობას უყენებდნენ, იყო რესპუბლიკის ენის შესწავლა, ამასთან, ადგილობრივი კულტურის პატივისცემა, მკვიდრი ერის ისტორიის ცოდნა, ამ გზით კი ინტეგრაცია იმ რესპუბლიკის მოსახლეობასთან, რომლის მიწა-წყალსაც ისინი იყოფდნენ, რაც დღესაც, უკვე დამოუკიდებლობამოპოვებულ, არაერთ პოსტსაბჭოთა რესპუბლიკაში ერთ-ერთი ჯერაც გადაუჭრელი პრობლემაა. ამ მხრივ მუშაობა თანამედროვე საქართველოშიც მიმდინარეობს.

VII თავი

სახელმწიფო ენის ფუნქციონირების საკითხი XX ს.-ის 80-იანი წლების საქართველოში

მეშვიდე თავი შედგება შვიდი ქვეთავისაგან: 7.1. სალიტერატურო ქართული ენის ნორმირების საკითხი XX საუკუნის 80-იანი წლების პერიოდიკის მიხედვით; 7.2. სახელმწიფო ენის, როგორც სამართალწარმოების ენის ფუნქციონირების პრობლემა XX საუკუნის 80-იან წლებში; 7.3. ტერმინოლოგიის საკითხი 80-იანი წლების პერიოდიკაში; 7.4. სახელმწიფო ენის ფუნქციონირება და ლექსიკონების საკითხი ქართულ პერიოდიკაში; 7.5. თარგმანის განვითარება XX საუკუნის 80-იან წლებში პერიოდიკის მიხედვით; 7.6. სახელმწიფო ენის ფუნქციონირება სხვადასხვა ოფიციალურ დაწესებულება-ორგანიზაციაში. გაანალიზებულია სახელმწიფო ენის ფუნქციონირების საკითხები სხვადასხვა სფეროში.

სახელმწიფო ენა განსაკუთრებული ფუნქციებით არის აღჭურვილი. ამ ენაზე იქმნება სახელმწიფო-ადმინისტრაციული ტექსტები, კანონები, განკარგულებები; ეს არის სწავლებისა და მასობრივი ინფორმაციის ენა და ა. შ. ამასთან იგი სახელმწიფო ინტეგრაციის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საშუალებაა; ის ამ ფუნქციებს ასრულებს პოლიტიკურ, სოციალურ, ეკონომიკურსა და კულტურულ სფეროებში, რამდენადაც ამ ენაზე ხორციელდება ადმინისტრაციულ-პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური ურთიერთობა მოქალაქეებს შორის, რომლებსაც სახელმწიფო აერთიანებს.

სალიტერატურო ენაზე ზრუნვა გამოიხატება მისი სტანდარტიზირებით, ნორმების დადგენით, ტერმინოლოგიის შექმნით, ლექსიკონების შედგენით და სხვა ღონისძიებებით, რასაც დღეს ენობრივი კორპუსის დაგეგმარებას ვუწოდებთ.

საქართველოში სამწიგნობრო ენის ნორმირებას დიდი ხნის ისტორია აქვს. ინტენსიურად მუშაობდნენ ამ საკითხზე XX

საუკუნის შუა წლებშიც. თუმცა ქართული ენის ფუნქციონირება საგრძნობლად შეიზღუდა XX საუკუნის 70-იანი წლებიდან. ეს იყო კომუნისტური წყობილების კიდევ ერთი ახალი ეტაპი საბჭოთა კავშირში, როცა უკვე თანდათანობით იწყებოდა ეროვნულ ენათა შეზღუდვა და მათი ჩანაცვლება რუსული ენით (რაც აუცილებელი იყო ერთიანი, ერთი ოფიციალური ენის მქონე, საბჭოთა ხალხის ჩამოყალიბებისთვის, რასაც უნდა მოჰყოლოდა კომუნიზმის საბოლოო გამარჯვება საბჭოთა კავშირში). სწორედ ამ დროს (1978 წ.) დაემუქრა საფრთხე ქართული ენის სახელმწიფო სტატუსსაც. ქართულ ენას შეუნარჩუნდა სტატუსი, თუმცა ამას საქართველოში ფაქტობრივი ენობრივი სიტუაცია დიდად არ შეუცვლია. რუსული ენა გაბატონებული იყო სახელმწიფო ენის ფუნქციონირების ყველა სფეროში. პრესაში აღნიშნავდნენ: „ამიერკავკასიის ენებსაც სახელმწიფო ენის სტატუსი მხოლოდ იურიდიულად ჰქონდათ მინიჭებული. ფაქტობრივად სახელმწიფო ენის ფუნქციას რუსული ასრულებდა. სახელმწიფო თუ სხვა საზოგადოებრივ ორგანოებსა და დაწესებულებებში საქმისწარმოება ძირითადად რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა“.

საზოგადოება უყურადღებოდ არ ტოვებდა სახელმწიფო ენასთან დაკავშირებულ პრობლემატურ საკითხებს. თუ 80-იანი წლების I ნახევარში პრესაში ხანგამოშვებით იბეჭდებოდა სტატიები ენობრივი ნორმების დაცვის, ქართული ტერმინოლოგიის დახვეწისა და ენის სიწმინდის შენარჩუნების საკითხებზე, II ნახევრიდან მეტად მახვილდება ყურადღება ენის სოციოლინგვისტურ ასპექტებზე, უკვე ღიად და აქტიურად გამოთქვამენ უკმაყოფილებას სახელმწიფო ენის ფუნქციების შეზღუდვის თაობაზეც: „სადავო არ არის, რომ კონსტიტუციურად ენათა საერთო თანასწორუფლებიანობის პირობებში, სახელმწიფოში უმაღლესი სოციალურ-პოლიტიკური სტატუსი სახელმწიფო ენას აქვს. ეს უზენაესობა უნდა გამოიხატებოდეს ძირითადად იმით, რომ სახელმწიფო ენა უნდა იყოს ოფიციალური ენა, ე. ი. ამ ენაზე უნდა იყოს უზრუნველყოფილი სახელმწიფოს მთელ ტერიტორიაზე საქმის წარმოება“.

სპეციალისტები ცდილობდნენ ეპოვათ გამოსავალი შექმნილი რთული ვითარებიდან, საზოგადოებას მოუწოდებდნენ გააქტიურებისკენ სახელმწიფო ენის დასაცავად, სთავაზობდნენ

მას პრაქტიკული ღონისძიებების განხორციელებას. სახელმწიფო დაწესებულებებში, ქართულ საშუალო და უმაღლეს სასწავლებლებში ქართული ენის პრაქტიკული ხმარება-გამოყენების სურათის შესწავლა-შემოწმების საქმეში უნდა ჩართულიყვნენ არამარტო სპეციალისტები, არამედ, უმეტესწილად, რიგითი მოქალაქენი. ყველას უნდა გაეკონტროლებინა სახელმწიფო ენის სრულყოფილი ფუნქციონირება ოფიციალურ-საზოგადოებრივ ორგანოებში.

80-იანი წლების პერიოდიკაში მნიშვნელოვანი ყურადღება ექცევა ენის გამოყენებას მართლმსაჯულების სფეროში, სამართალწარმოებისა თუ საკანონმდებლო აქტების ენას.

საბჭოთა რესპუბლიკებში მოქმედებდა როგორც რესპუბლიკური, ისე საკავშირო კანონმდებლობა. ძირითადად, კანონმდებლობის ენა რუსული იყო, საკავშირო ორგანოებთან მიმოწერა მხოლოდ რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა. სპეციალისტები ითხოვდნენ კანონები გამოქვეყნებულიყო როგორც „საკავშირო“, ანუ რუსულ, ენაზე, ისე რესპუბლიკის მკვიდრი მოსახლეობის ენაზე, რათა თავიდან აეცილებინათ თარგმნის დროს დაშვებული არა მარტო უხეში, არამედ ზოგ შემთხვევაში „საბედისწერო“ შეცდომები.

პრესაში გამუდმებით შეახსენებენ სათანადო ორგანოებს ვითარების გამოსწორებას, ითხოვენ ტერმინოლოგიის შევსებასა და განვითარებას, ტერმინოლოგიური ლექსიკონების შედგენა-გამოცემას.

ამა თუ იმ სამეცნიერო სფეროში სათანადო ყურადღება აღარ ექცეოდა ეროვნულ ენაზე ტერმინოლოგიის დამუშავება-დახვეწას, თარგმნის გაუმჯობესების საკითხს, რაც აფერხებდა ეროვნულ ენაზე სახელმძღვანელოების შექმნის პროცესს და შედეგად იწვევდა რუსული ენის ფუნქციების გაფართოებას ამ სფეროში.

საგაზეთო სტატიებში წარმოდგენილია მსჯელობა სხვადასხვა ტერმინის ირგვლივ, ცდილობენ დააზუსტონ ესა თუ ის ცნება (განსაკუთრებით ტექნიკურ სფეროში), გაასწორონ რუსულიდან ქართულ ენაზე თარგმნის დროს დაშვებული შეცდომები თუ გაპარული ხარვეზები, შემოთავაზებულია ზოგიერთი ტერმინის უთარგმნელად დატოვება.

პრესაში კარგად ჩანს რაოდენ დიდი იყო მოთხოვნა ლექსიკონებზე 80-იან წლებში. ითხოვდნენ ქართული ენის განმარტებითი და ორთოგრაფიული ლექსიკონების ხელმეორედ გამოცემას, პერიოდულად კი სხვა სახის ლექსიკონების ბეჭდვასაც.

შეიქმნა ერთიანი საკოორდინაციო ცენტრი, რომელიც არამარტო რეცენზირებას იძლეოდა, არამედ მეცნიერულად შეისწავლიდა ცოდნის ამა თუ იმ დარგის ლექსიკონებისა და საცნობარო ლიტერატურის მოთხოვნილებას, რეკომენდაციას მისცემდა და დაწესებდა სადირექტივო ორგანოების თანხმობით მათი გამოცემის რიგითობასა და მიზანშეწონილ ტირაჟებს.

პრესაში განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა ეთნიკურ უმცირესობებთან თანამშრომლობას ენობრივ საკითხებში, იქნებოდა ეს თარგმნისა თუ ლექსიკოგრაფიის სფერო. განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდნენ აფხაზურ, ოსურ თუ სხვა ეთნიკურ უმცირესობათა ენებზე თარგმნის პრობლემებს.

თარგმნის სფერო ასევე ერთ-ერთი პრობლემური საკითხი იყო იმ დროისათვის. საბჭოთა საქართველოში უცხო ენიდან თარჯიმანი სინქრონულად თარგმნიდა არა სახელმწიფო ქართულ ენაზე, არამედ რუსულ ენაზე. პრობლემა გამოწვეული იყო იმიტაც, რომ სინქრონისტებად ძირითადად არაქართულენოვანი სპეციალისტები იყვნენ.

ეროვნული მოძრაობის გააქტიურებას უკურეაქცია მოჰყვა სახელმწიფო ორგანიზაცია-დაწესებულებების ხელმძღვანელობისა თუ ზოგიერთი რიგითი მოსამსახურის მხრიდან. ხშირად სხვადასხვა სახელმწიფო თუ საზოგადოებრივ დაწესებულებაში მოთხოვნას არ ასრულებდნენ მხოლოდ იმიტომ, რომ დოკუმენტი ქართულ ენაზე იყო შედგენილი ან თანამშრომლებისგან ქართულად ითხოვდნენ პასუხს. სახელმწიფო სამსახურში არაქართულენოვანმა მოხელეებმა ან არ იცოდნენ სახელმწიფო ენა, ქართული, ან იცოდნენ, მაგრამ მიზანმიმართულად არ იყენებდნენ მას.

ენობრივი ნორმები უხეშად ირღვეოდა სხვადასხვა სახის სარეკლამო სტენდებზე, აფიშებზე, ფირნიშებზე, ლოზუნგების, განცხადებების, წარწერების დამზადებისას.

80-იანი წლებიდან ქართველი საზოგადოება განსაკუთრებულ ზრუნვას იჩენდა სახელმწიფო ენის ფუნქციონირების სფეროს გასაფართოებლად და ენის სიწმინდის დასაცავად. ამისთვის არაერთი რუბრიკა იყო შემოღებული ქართულ პრესაში, გადაცემათა ციკლი - რადიოსა თუ ტელევიზიაში.

ძირითადი დასკვნები

XX საუკუნის 80-იანი წლების პერიოდიკის შესწავლამ გვიჩვენა, რომ სადისკუსიო თემების უმრავლესობა აქტუალურია დღესაც (საბჭოთა კავშირის რღვევის შემდგომ უკვე 25 წლის დამოუკიდებლობის მქონე რესპუბლიკაში), პრობლემათა ნაწილი კი - გადაუჭრელი.

1. საბჭოთა კავშირში დომინანტი ენა რუსული იყო. კონსტიტუციური სტატუსის არქონა რუსული ენის ფუნქციონირების სფეროს განუსაზღვრელს ხდიდა და რეალურად იგი მთელ საბჭოთა კავშირში სახელმწიფო ენის ფუნქციებს ასრულებდა. ის ენებიც, რომლებსაც საბჭოთა კავშირში კონსტიტუციურად სტატუსი ჰქონდათ მინიჭებული (ქართული, აფხაზური, სომხური, აზერბაიჯანული), ფაქტობრივად თავიანთ ფუნქციებს ვერ ასრულებდნენ.
2. საბჭოთა რესპუბლიკებში ცდილობდნენ ენობრივი საკითხების სამართლებრივ რეგულირებას, რისთვისაც გადადგამდნენ კონკრეტულ ნაბიჯებს: ითხოვდნენ ეროვნული ენებისთვის სახელმწიფო სტატუსის მინიჭებას, თუნდაც რუსულ ენასთან ერთად, რათა კანონმდებლობის ძალით მოეხერხებინათ ეროვნულ ენათა დაცვა და მათი ფუნქციონირების განმტკიცება, შეიმუშავებდნენ ენის პროგრამებს, იღებდნენ კანონებს ენის შესახებ... თუმცა ის პრობლემები, რომლებიც გასული საუკუნის ბოლოს წამოიჭრა ენასთან დაკავშირებით სამართლებრივ სფეროში, დღესაც აქტუალურია და ჯერ კიდევ მოსაწესრიგებელი (კვლავაც გადაუჭრელია, მაგალითად, ენის კანონის მიღების საკითხი; პროვოცირებული კონფლიქტების შედეგად საქართველოს დღევანდელი ხელისუფლება ვერ აკონტროლებს საბჭოთა კავშირის დროს წარმოქმნილ ავტონომიებს (აფხაზეთისა და ყოფილი სამხრეთ ოსეთის); ენობრივ სიტუაციას იქ გარე ძალა მართავს).

3. 80-იანი წლების ბოლოს კიდევ ერთხელ გაიმართა პოლემიკა ქართველურ ენობრივ ერთეულთა კვალიფიკაციის (ენა - კილო) საკითხებზე, რაც დღემდე გადაუჭრელ პრობლემად რჩება.
4. ორენოვნების საკითხი საბჭოური იდეოლოგიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი შემადგენელი ნაწილი იყო საერთო ერთენოვნებისკენ სავალ გზაზე. ერთიანი საბჭოთა ხალხის ჩამოყალიბების შემდეგ ოფიციალურ-საურთიერთო ენის ფუნქცია რუსულს უნდა შეესრულებინა. ეროვნულ ენებს საოჯახო ფუნქცია და დარჩებოდათ, რისი მაგალითებიც საბჭოთა კავშირში უკვე იყო 80-იანი წლების ბოლოსთვის.
5. განსაკუთრებით მძიმე იყო ვითარება, ეროვნული ენების ფუნქციონირების თვალსაზრისით, განათლების სფეროში: საბჭოთა კავშირში კონსტიტუციურად აღიარებული იყო მშობლიურ ენაზე განათლების მიღება. ამ მოთხოვნის დაკმაყოფილების მიზნით მოკავშირე რესპუბლიკებში იხსნებოდა სკოლები, უმცირესობათა ენებზე სწავლებით. მიუხედავად ამისა, საბჭოთა კავშირის მოსახლეობა განათლების მიღებას არჩევდა უმთავრესად რუსულენოვან (როგორც საშუალო, ისე უმაღლეს) სასწავლებლებში, ვინაიდან ხელოვნურად იქმნებოდა გარემო, რომელშიც რუსული ენის ცოდნის გარეშე უმაღლესგანათლებამიღებულსაც არ შეეძლო გზის გაკვლევა. საგნები არაერთ საშუალო თუ უმაღლეს ეროვნულ სასწავლებელშიც რუსულად ისწავლებოდა. სპეციალისტები, ინტელიგენცია ცდილობდნენ გაეფრთხილებინათ საზოგადოება უცხო ენაზე სწავლების უარყოფითი შედეგების თაობაზე და მშობლიურ ენაზე განათლების მიღებისკენ მოუწოდებდნენ მას. თუმცა, ჩანს, საზოგადოებას უჭირს წარსული შეცდომების გათვალისწინება და ზოგ შემთხვევაში ვითარება უარესდება კიდევ - თანამედროვე პირობებში რუსულს ინგლისური ჩაენაცვლა და არაერთ შემთხვევაში იგი ოფიციალური ენის ფუნქციებსაც ასრულებს. განათლების ენად

ინგლისური დღეს ისეთივე პრესტიჟულია, როგორც თავის დროზე რუსული იყო. კიდევ უფრო მიმზიდველი გახდა უცხოენოვანი ბალები და სკოლები, ამასთან სახელმწიფო (საჯარო) სკოლებში და კერძო საგანმანათლებლო დაწესებულებებშიც კი ინგლისური ენის სწავლება პირველივე კლასიდან **სავალდებულოა**. მიუხედავად იმისა, რომ სპეციალისტების (პედაგოგების, ფსიქოლოგების, ლინგვისტების) რჩევას, მეორე ენის სწავლება დაიწყოს მე-3 კლასიდან მაინც, რათა თავიდან იქნეს აცილებული ის რისკი, რომელიც შეიძლება ახლდეს პირველივე წლიდან უცხო ენის სწავლებას. საბჭოთა პერიოდის ეროვნულ-რუსული ორენოვნება დღეს, ძირითადად, ეროვნულ-ინგლისურმა შეცვალა.

6. საბჭოთა ტოპონიმის გადახედვა კიდევ ერთხელ ცხადყოფს, რომ სახელწოდებანი ისტორიული რეალობის ამსახველია და პოლიტიკურ ვითარებასთან ერთად ისინიც საგრძნობლად იცვლება. 80-იანი წლების ბოლოს საზოგადოება ითხოვდა ისტორიული ტოპონიმების, როგორც ეროვნული კუთვნილების, აღდგენას, ამასთან სპეციალისტები უფრო წინ იხედებოდნენ და ითხოვდნენ ტოპონიმებისთვის სამართლებრივი დაცვის მექანიზმის შემუშავებას, რითაც შესაძლებელი იქნებოდა გეოგრაფიული სახელწოდებების დაცვა ამა თუ იმ ცვლილების (მაგალითად, პოლიტიკური წყობის) შემთხვევაში. ტოპონიმები კარგი საშუალება იყო ეთნიკურ უმცირესობათათვის ისტორიული სინამდვილის წასაშლელად, რაც არაერთხელ გამხდარა მკვიდრ მოსახლეობასთან კონფლიქტის ერთ-ერთი უმთავრესი მიზეზი. ტოპონიმებს ცვლიდნენ, თარგმნიდნენ, განავრცობდნენ საკუთარი ენობრივი ელემენტებით... ამგვარი ცვლა ზოგჯერ სპონტანური იყო, უმრავლეს შემთხვევაში კი მიზანმიმართულად ხორციელდებოდა.

საკითხი დღესაც არ კარგავს აქტუალობას, ვინაიდან ტოპონიმთა უმარტებულო და უკანონო ცვლა არც დღევანდელი ვითარებისთვის არის უცხო საქართველოს ტერიტორიაზე, განსაკუთრებით კონფლიქტურ ზონებში.

7. 80-იანი წლების პრესამ ცხადად აჩვენა, რამდენად მწვავე იყო ეთნიკურ უმცირესობათა ენობრივი ორიენტაციის საკითხი, განსაკუთრებით, დამოუკიდებლობის გზაზე დამდგარ საბჭოთა რესპუბლიკებში. საბჭოთა კავშირის ეთნიკური უმცირესობანი ძირითადად ბილინგვალეები იყვნენ. მეორე ენა მათთვის რუსული იყო, რომელსაც ხშირად მშობლიურ ენადაც აღიქვამდნენ; როგორც წესი, არ ფლობდნენ მკვიდრი მოსახლეობის ენას; ეთნოსთა შორის საურთიერთოდ რუსულს იყენებდნენ; ცხოვრობდნენ კომპაქტურად, რაც ასევე ხელს უშლიდა მათ ინტეგრირებას ადგილობრივ მოსახლეობასთან. დღესაც, უკვე დამოუკიდებლობამოპოვებულ, არაერთ პოსტსაბჭოთა რესპუბლიკაში ეთნიკურ უმცირესობათა ინტეგრირების საკითხი ერთ-ერთი ჯერაც გადაუჭრელი პრობლემაა.
8. XX ს.-ის 80-იანი წლების პრესამ აჩვენა საზოგადოების (პროფესიონალი სპეციალისტებისა თუ რიგითი მოქალაქეების) სრული მობილიზება სახელმწიფო ენის დაცვისა და მისი ფუნქციონირების სფეროთა გაფართოების საკითხებთან დაკავშირებით. 80-იანი წლების ბოლოს სახელმწიფო ორგანოების მხრიდან განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა სახელმწიფო ენის ნორმირების საკითხებს, ლექსიკონებისა და ტერმინოლოგიის დამუშავებისა თუ თარგმნის განვითარების პრობლემატიკას. ფართო საზოგადოებისათვის განსაკუთრებით აქტუალური იყო ენის სიწმინდის დაცვა, სახელმწიფო ენის

ფუნქციონირების გაფართოება სხვადასხვა ოფიციალურ დაწესებულება-ორგანიზაციაში... იმ პროცესში, რომელსაც პროფესიულ ენაზე „ენობრივი დაგეგმარება“ ჰქვია, 80-იანი წლების ბოლოსთვის აქტიურად იყო ჩართული მთელი სამოქალაქო საზოგადოება.

ის პრობლემური ენობრივი საკითხები, რომლებიც ჩვენს საკვლევ პერიოდში დაისვა, დღესაც არ გადაჭრილა, ზოგან კი, პირიქით, ვითარება გაუარესდა კიდევ; კვლავ დარღვეულია სახელმწიფო ენის ფუნქციონირების ნორმები (მაგ., აბრები უცხო-, ძირითადად, ინგლისურენოვანია, ოფიციალური დოკუმენტაციის მეორე ენა ინგლისურია, დისერტაციები დღესაც იწერება უცხო, ამჯერად ინგლისურ ენაზე). გაუქმდა უწყებები, რომლებსაც ევალუბოდათ სახელმწიფო ენის ფუნქციონირების სფეროების გაკონტროლება (მაგალითად, აღარ არსებობს საბჭოთა პერიოდში არსებული ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დამდგენი კომისია (შემდგომში ქართული ენის სახელმწიფო კომისია), ენის სახელმწიფო პალატა. მართალია, შეიქმნა სახელმწიფო ენის პალატა განათლების სამინისტროს დაქვემდებარებაში, მაგრამ ის არ მოიცავს იმ ფუნქციებს, რომლებსაც მანამდე არსებული დაწესებულებები ასრულებდნენ).

სადისერტაციო ნაშრომის ძირითადი დებულებები წარმოდგენილია შემდეგ პუბლიკაციებში:

1. ნინო მარკოზია, სახელმწიფო ენა და მისი ფუნქციონირების სფეროები 80-იანი წლების პერიოდის მიხედვით, საენათმეცნიერო ძიებანი, XXII, თბილისი, „ქართული ენა“, 2006, 226-234.
2. ნინო მარკოზია, ორენოვნების საკითხი 80-იანი წლების საქართველოში (XX საუკუნის 80-იანი წლების პერიოდის მიხედვით), საენათმეცნიერო ძიებანი, XXV, თბილისი, „ქართული ენა“, 2007, 135-151.
3. ნინო მარკოზია, ტოპონიმთა ცვლის თავისებურებანი XX საუკუნის 80-იანი წლების ქართული პერიოდის მიხედვით, ფილოლოგიური პარალელები, №3, თბილისი, „უნივერსალი“, 2011, 145-158.
4. ნინო მარკოზია, ენობრივი კანონმდებლობა საბჭოთა კავშირში, ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა სკოლის (ფაკულტეტის) სტუდენტთა II სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, თბილისი, საქართველოს საპატრიარქოს წმ. ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი, 2011, 410-430.
5. ნინო მარკოზია, ფილოლოგ-ლინგვისტები ენის სოციალური ბუნებისა და ენობრივი პოლიტიკის შესახებ XX საუკუნის 80-იანი წლების პერიოდის მიხედვით, ქართველური მემკვიდრეობა, XVI, ქუთაისი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2012, 127-134.

**ST. ANDREW THE FIRST-CALLED GEORGIAN UNIVERSITY
OF THE PATRIARCHATE OF GEORGIA**

Faculty of Humanities and Law

Doctoral educational program - Georgian Linguistics

With the rights of manuscript

Nino Markozia

**Language situation in the 80ies of the XX century in
Georgia
(According to the press material of this period)**

Abstract

**of the Dissertation Submitted for the Academic Degree of
Doctor of Philology**

Tbilisi
2015

The doctoral dissertation has been prepared by Nino Markozia at the faculty of Humanities and Law of St. Andrew the First Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia.

Scientific adviser: **Manana Tabidze**, Doctor of Philology, Professor

Official reviewers: 1. **Merab Beridze**, Doctor of Philology, Professor
2. **Merab Nachkebia**, Doctor of Philology, Professor

The defence of the dissertation will be held at 16⁰⁰ 30 November 2015 at the meeting of the Dissertation Board of the faculty of Humanities and Law of St. Andrew the First Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia.

Address:

Chavchavadze Ave. 53a, Tbilisi 0162.

The dissertation is available at the library of St. Andrew the First Called Georgian University.

The thesis was sent on „_____“ _____ 2015.

Secretary of the dissertation board

Doctor of Philology, Professor **Nino Mamardashvili**

General description of the work

Actuality of the topic. Sociolinguistics is relatively new trend. Essential studies of this topic began in the 90ies of the last century in Georgia. In the Soviet Union this work was not encouraged as research of the language situation includes many political and social problems, critical estimation of which wasn't acceptable for the Soviet Union. That's why it is necessary to look through and estimate many of the topics in this field. In fact language situation of the 80ies of XX century is not studied in details.

Questions put in this work are important as in Georgia for developing of sociolinguistics, also for estimating language situation of specific period of time, as this period had a big influence on political-cultural processes in Georgia. Questions raised and researched in this work will help to memorize not very long past events, to see the opposition with a new and objective look and also will help to prognosticate and plan further problems.

The aim and the problems of the research. The aim of the research is to study the language situation of the XX century and display the peculiarities of language policy of soviet government.

Linguistic problems were very important in the Soviet Union. The results of language policy of that period makes many problems even today for the post-soviet countries. In many of them situation is even worse. Correspondingly it is very important to reveal mistakes, made in those days and their improvement for the post-soviet countries including Georgia.

Studied material is classified according to the sociolinguistic problems, for example, includes the discussion about official language, questions about functions of official language, the problem of bilingualism.

The object of the work is letters published in press, articles, that refer to the linguistic issues. Their analyses gives us the opportunity to realize the attitude of the society to the linguistic problems in the 80ies of the

XX century. Studying material is from the press, such as: “Komunisti”, “Akhlagzrda Komunisti”, “Literaturuli Saqartvelo”, “Tbilisi”, “Sakhalkho Ganatleba”, “Qartuli Philmi”, “Sophtlis Ckhovreba”, “Saqartvelo”, “Shuqura”, “Akhali Marneuli”, “Sabchota Abkhazeti”, “Sabchota Oseti”, “Vechnii Tbilisi” and etc.

Scientific novelty and basic results of the work. In this work we analyze language situation in Georgia during the destruction of Soviet Union. This is the important period of time for Georgia that hasn't been studied in details yet. To do this we chose the press of that period. The issues have included all aspects of pragmatic linguistics, besides citizens of any social level and ethnic groups wanted to discuss this question. We can say that “big discussion” was made in reference to Georgian as an official language, relativity of education and official language, functions of official language, bilingualism, multilingualism, lingual originality in different parts of Georgia (Abkhazia, South Ossetia) and many issues. While studying language situation, it's important to study attitude of members of society to different kinds of language minorities.

Research has shown that many linguistic problems of XX century aren't solved even today in modern Georgia: the law of language, teaching foreign language at early age, integration of language minorities in Georgia.

Methodology of research. We used statistical, descriptive methods of research, analyzes of written sources and in some cases typological methods.

Theoretical and practical meaning of the work. material, shown in this work is important as in theoretical also in practical way. Facts may be used as recommendation in working out language policy, will help those who are interested in these issues.

The structure and quantity of the work. The work consists of printed 476 pages. The main part is 196 pages. It consists of introduction, 7 chapters and conclusions. Also the list of used literature and sources is attached (91 scientific literature and 266 sources) also enclosure is attached, which contains of 217 pages.

Short summary of the work

In the introduction it's given general characteristics of the work, scientific novelty, theoretical and practical meaning of the work and goals and issues are defined.

Chapter I

The issues of official language in Georgia and language legislation in the Soviet Union

The 80ies of XX century is the time when the Soviet Union begins to dissolve and it is characterized with the basic changes. The republics which were the parts of the Soviet Union want to separate, and the society is very active, the whole society discusses social and ethnic linguistic problems. They pay big attention to the constitutional status of language, and when, in the Soviet Union it was under danger, the society reacted openly and reached the goal, maintained the status of official language (e. g. 1978 – fighting in order to protection the constitutional status of languages). In the **chapter I** we discuss the constitutional law of languages, aspects of discussions around the language legislation. The research reveals that legislation and the real situation was used for political purposes (e. g. three official languages in Abkhazia). Even today they continue to discuss the questions which were risen in those days.

Chapter II

The issues of qualification Georgian dialects according to the press of 80ies

The issue of differentiation of Georgian dialects is one of the biggest problem during the last decade. Debates refer to the definition of the status of megrelian-svani languages, they are either defined as languages and equaled to Georgian language or are defined as dialects and placed with other dialects of Georgian language. They also debate on the question whether this problem should be discussed only in scientific field or we should take into consideration political field. Specialists and members of society always declared in press that mother tongue for Megreli and Svani is Georgian as for many Georgians, Megreli and Svani served to Georgian literature in Georgian but their definition into Georgian-Megrelian-Svani-Adjarian people was understood as Russian separative politics.

Chapter III

The problem of bilingualism in Georgia in the 80ies

The problem of bilingualism became very actual in the second half of the 70ies. In so called “soviet bilingualism” one language was necessarily Russian. “confluence of languages and nationalities” was aimed to form Soviet people, who would speak one language. To reach this aim soviet government wanted a) to form national–Russian bilingualism (which meant not just knowing second language but having two native languages). b) next step would be fully replacement of mother language with Russian and thus to form monolingual country. Monolingualism meant using Russian as an official language.

The government encouraged bilingualism, they revealed only positive sides of it. In fact Russian was the official language in union countries. Appeared Soviet clichés “second native language”. The priority of Russian was admitted in the whole Soviet republics, they paid big attention to teaching Russian at schools, in universities studies were conducted mainly in Russian. Russian was the language for relationship with the union countries.

Union republics were aware of danger of national–Russian bilingualism. National languages and nations in the union were in danger. So, from the beginning of 80ies they tried to stop this process.

They opposed the supporters of bilingualism and paid attention to the role of national language in performing personality, they tried to confirm this scientifically according not only on local, but also on foreign studies, revealed the bad results of national-Russian speech and tried to show the hard conditions of national languages.

Chapter IV

Functions of official language in the system of education

The most difficult situation was in the system of education. Studying the press from this point of view revealed following characteristics : a) it was constitutionally admitted to get education in native language. To satisfy this requirement they opened schools for minorities (ex. Pupils got education in 8 languages in Georgia). b) although it was guaranteed to get education in native language, people chose Russian because it was as an official language, and it was impossible to make professional career. c) Georgian was not foreseen as an official language in non Georgian schools. d) subjects were taught in Russian in secondary schools and universities. e) specialists try to warn the society against the negative results. f) but as we see the society finds it hard to analyze mistakes made in the past and the situation gets worse – in our reality English has replaced Russian. English is taught from the first form, foreign schools and kindergartens are very popular even today. g) Russian was the dominant in science, thesis should be maintained only in Russian, the majority of scientific articles were in Russian too, the curriculum of high schools should be approved in Moscow (the department of Georgian language and literature of Tbilisi State University had the curriculum approved in Moscow). From the 70ies they received the obligation from the “centre” to read some subjects in Russian at high schools, this wasn’t fulfilled because of objection of professors. At the end of 1987 they received a command, according to which, all text-books in high schools should be published in Russian, otherwise, the Soviet Union had to give permission to publish the books in non-Russian language.

Chapter V

Characteristics of changing toponyms according to the press of 80ies of the XX century

At the end of 80ies the speech about renewal the sovereignty of Soviet republics. One of the actual topic was to give back their historical toponyms to different geographical places.

This was the time when new problems were risen about the toponyms. looking through the Soviet toponyms makes clear that geographical names reflect historical reality and changes with the political situation.

From this point of view is significant the period after becoming Soviet republic. The names were changing constantly, mainly by the names of revolutionaries (such as “Shroma”, “Octomberi” and etc.)

As far as we know Soviet dictates made influence on religion, especially on Christianity. They fought against Christian toponyms (ex. Qristesi became Ankara , Mravaldzali – Mtiskalta and etc.)

In the booklet of the institute of South Ossetian central executive comity of that time, we read that geographical names were given after either religion traditions or feudal and they should be changed. Toponyms were changed also in Georgian territories outside Georgia and in territories where there many national minorities (Abkhazia, South Ossetia) newcomers trued to confirm their autonomy, in this way and they changed many Georgian toponyms.

Besides, the press informed that in the Soviet Union there were more than 80 cities and villages named Kalinini, 70 – Kirovi, 30 - Ordjonikidze, and so on. 8 villages - Octomberi, 6 - Gantiadi, 5 – Kirovi, 3 - Pirveli maisi. This was one of the means of deleting nationality and making up the Soviet people.

Georgian press desperately tries to take back toponyms, groups involved in national movement want to study the question in details and restore old names. professionals look into the future and ask to make some kind of mechanism to protect changes, they ask to make the “red book” of toponyms.

The press actually discusses the issue of micro-toponyms, the names of the streets in Tbilisi. They suggest Georgian-national names instead of existed ones.

Chapter VI

The issue of language orientation of national minorities

The chapter 6 consists of three subchapters: **6.1 The role of Russian language in national countries. 6.2 Samtskhe-Djavakheti - language orientation and problems according to the press of 80ies. 6.3 Azerbaijanis in Qvemo Qartli and the issue of their language competence according to the press of 80ies.**

And includes description of language situation in those regions where there live ethnical minorities.

According to the press of 1989 the percentage of ethnical minorities was high in comparison with today. 70.1 % were Georgians, 29.9 % - ethnical minorities. There were Azerbaijanis, Abkhazians, Ossetians, Russians, Greeks, Jews, Qurds, Ukrainians, Tatars, Armenians. Georgian-Jews was another group, members of which considered Georgian language as their native language. Compactly inhabited were Armenians - 8.1 %, Azerbaijanis - 5.7% ossetians – 3%, abkhazians - 1.8%, in high percentage were Russians - 6.3%. These minorities appeared in Georgia by means of migration.

Ethnical minorities compactly live in those places which are near the borders of their countries. Armenia borders Samtskhe-Djavakheti, Qvemo Qartli borders Azerbaijan, Shida Qartli borders Ossetia (in Russian federation) but Abkhazians do not have their country. The problem of integration of ethnical minorities in modern society is not solved yet. They are separated from native population, which is due to not knowing official language. Ethnical minorities in Georgia were mainly bilinguals, second language was Russian which they sometimes considered as a native language. The soviet government didn't encourage

integration of ethnical minorities with native population. It tried to maintain national language and cultural differences.

In the Soviet republics they didn't have conditions to learn official language, Georgian was taught by non professionals and time was not enough to learn the language. Georgian language was completely taken out from the curriculum in some non-Georgian schools, the result of this was that the level of teaching Georgian was very low in non-Georgian schools.

They specially made compact villages for minorities, made autonomies, which were the basis for the Soviet government to provoke conflict situations.

After destruction of the Soviet Union, two ethnical conflicts emerged in Georgia, in which language issues were decisive, some experts classify this conflicts as "language battles". Thus, right language and educational policy would be the guarantee to solve these problems.

The question of language orientation of ethnical minorities in Georgia was especially active during the national movement. Minorities were often scolded for not respecting national values of basic population, ethnical minorities neither knew nor wanted to learn the native language.

Every time, when national movement was intensive, minorities always objected with their requirements (when they published state program, where knowing official language was obligatory, negatively reacted minorities, they required to give the status to their languages).

Although there was different attitude, a part of minorities was interested in learning the language of the country where they lived, then parents took their children to schools where studies were in the language of republic.

The main requirement to the ethnical minorities was to learn the official language and to respect local culture and thus to integrate with the population where they lived. This problem is not solved in many post-soviet independent countries.

Chapter VII

The question of functions of official language in the 80ies of XX century in Georgia

Chapter 7 consists of 7 subchapters: **7.1 the issue of normalization of Georgian literary language according to the press of 80ies. 7.2 the problem of official language as juridical language in the 80ies 7.3 the question of terminology in the press of 80ies. 7.4 function of official language and the question of dictionaries in Georgian press. 7.5 development of translation in the 80ies. 7.6 function of official language in organizations.**

Official language has its special functions. These are the language of administrative texts, laws, this is the language of learning and information. It fulfils these functions in political, social, economical and cultural fields.

Taking care for the literary language means to standardize it, making terminologies, dictionaries.

Making literary language has a long history, but its functions were restricted in the 70ies of XX century.

This was a new period in the Soviet Union, when they gradually restricted national languages and replaced them with Russian. This was the time (1978) when the official status of Georgian was in danger. the status was saved but this hasn't changed the language situation much. Russian was dominant in many fields of functions of official language. It was written in press: "the official status was only juridical one for the

languages in Caucasus, in fact Russian was the official language, in many organizations they used only Russian”.

The society paid a great attention to this problem, if in the I half of XX century they sometimes published the articles about saving linguistic norms and maintain the purity of Georgian, from the II half they paid much attention to the sociolinguistic aspects, they complain about restricting the official language. “Undisputedly, the official language has the highest sociopolitical status, this superiority should be shown by giving state language the status of official language”.

Specialists tried to find the way out from this situation, they suggested the society to protect the language more actively not only the specialists but also the citizens should be involved in checking the case of teaching and using Georgian in secondary and high schools and universities.

The press of 80ies paid great attention to the using the language in justice and legislative acts. The language of legislation was mainly Russian, letters were written only in Russian, specialists required to publish the laws as in Russian also in native language, to avoid not only rough but in some cases fatal mistakes.

This was supported by the situation, that they didn't pay much attention to the translation of terminology in national language, which impeded the process of publishing text-books in national languages. the press required making a dictionary of special terminologies.

Discussion is conducted in press about terminology (mainly in technical field) they try to correct the mistakes made during the translation from Russian.

The press clearly shows how much was the requirement on dictionaries in the 80ies.

There was a coordinative centre, which not only gave reviews but also studied different kind of dictionaries and gave recommendations and established their quantity.

The press paid great attention to collaboration with ethnical minorities and especially to the translation into Abkhazian and Ossetian.

The field of translation was one of the problems in those days. In Soviet Georgia the translator translated in the Russian, this was because the translators were mainly foreigners.

The official organizations, their authorities and workers objected to the national movement. Often they didn't comply the requests, because they were in Georgian. Non-Georgian part of workers either didn't know Georgian or didn't use it on purpose.

Linguistic norms were violated while making different kind of advertisements, mottos, signboards, posters.

From the 80ies, Georgian society took great care for official language, to protect its purity. The press had different kinds of rubrics, many kind of programs in radio and television.

Conclusions

Researching press of the 80ies of XX century showed that, discussed topics are active even today (after 25 years of independency) some of the problems aren't solved yet.

1. Dominant language in the Soviet Union was Russian, not having constitutional status, made Russian indeterminate and in fact it played the role of official language in the Soviet Union, even those languages which had their constitutional status (Georgian, Abkhazian, Armenian) couldn't fulfill their functions.
2. The Soviet republics tried to regulate linguistic issues, they asked to award official status to national languages, in order to save national languages, made linguistic programs, although those problems which emerged at the end of the XX century are not solved yet (ex.: receiving the law about language, due to conflicts government can't control the autonomies made during the Soviet Union).
3. At the end of 80ies the discussion was conducted once more about the qualification Georgian languages (Georgian, megrelian, svani) which is not solved yet.
4. The question of bilingualism was the main part of soviet ideology to make monolingualism. After making Soviet people Russian was to play the role of official – communicative language. National languages had the family function, examples of which we already had at the end of 80ies.
5. Especially hard was the situation with the functions of national languages in the field of education. Getting education in national language was approved. To satisfy the request union republics had schools in languages of minorities, however the population of the Soviet Union preferred to get education in

Russian (schools and universities) because without Russian person who had high education couldn't reach anything.

Subjects were taught in Russian. Specialists tried to warn the society against the negative sides of getting education in foreign language. But it seems that the society forgets the mistakes of past and in some cases the situation is even worse today: English has replaced Russian and in many cases it plays the role of official language. English is as prestigious as Russian was. Foreign kindergartens and schools seem attractive. Also it's obligatory to learn English from the first form in schools, although the specialists (teachers, psychologists, linguists) advise that it's better to teach second language from the 3d form to avoid the risk which may occur while teaching foreign language from the very beginning.

National-Russian bilingualism of the Soviet Union is replaced by national-English one.

6. Looking through the Soviet toponymy, makes clear that names are describing historical reality and they change with the change of political situation. At the end of 80ies the society demanded to restore historical toponyms and the specialists demanded to work out some kind of legislation to protect toponyms from further changes. Toponyms were good means for ethnical minorities to delete historical reality, which was the reason of conflict with the aboriginal population. Toponyms were changed, translated, these changes were sometimes spontaneous, sometimes they did it specially. This is the problem even today, because they continue to change toponyms in Georgia, especially in the conflict areas.
7. The press of 80ies revealed how problematic was the question of orientation of ethnical minorities. Most of the minorities in the Soviet Union were bilingual. The second language for them was Russian, which they sometimes considered as a native language, as a rule they didn't know the language of aboriginal population,

they used Russian for communication, which impede their integration with the native population. Even today, in many independent post-soviet countries the problem of ethnical minorities is not solved.

8. The press of 80ies showed the total mobilization of the society for protecting the official language. From the end of 80ies a big attention was paid to the official language making dictionaries and terminologies and developing the field of translation. Protecting the purity of language was the main problem form the whole society, functions of official language in different kinds of organizations.
9. Those problematic linguistic questions, which were put during our research, are not solved even today, in some cases the situation is even worse. The standard of functions of official language (ex. Signs are mainly in English, thesis are written in English, the second language for official documents is English) the organizations which were to control the functions of official language are abolished, ex.: the commission to establish the standards of Georgian literary language (further – the state committee of Georgian language) was abolished. They made the chamber of state language under control of the ministry of education, but it doesn't have those functions which the previous organizations had.